

На основе педагогических трудов и архивных источников второй половины XIX - начала XX века осуществлен теоретический анализ проблемы школьной дисциплины. Определены цели, задачи школьной дисциплины, обозначены методы и приемы воспитания дисциплинированности учащейся молодежи в вышеуказанный период.

On the basis of educational publications and archival sources in the second half of the XIXth – early XXth century made a theoretical analysis of the problem of school discipline. Defined goals, tasks, subjects, methods and techniques outlined education share the discipline of pupils in the second half of the XIXth – early XXth century.

УДК 378.147.381.036
ББК 74.200

О.Д. Сидоренко
м. Вінниця, Україна

ВПЛИВ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА НА ТРУДОВУ ПІДГОТОВКУ УЧНІВ

Побутові речі декоративно-ужиткового мистецтва виготовлені й художньо оздоблені кустарним чи промисловим способом, мають практичне та естетичне значення. Поверхня цих речей оформлена та декорувана і не вступає у протиріччя з утилітарною формою, а знаходиться у тісному зв'язку з нею, складаючи одне ціле. До таких речей належать художньо оздоблених посуд, одяг, меблі, декоративні тканини, килими, вишивка, мереживо і т.д.

Зародки декоративно-ужиткового мистецтва нашого народу губляться в глибині тисячоліть. На знайдених на Чернігівщині кістках мамонта вчені помітили вирізьблений геометричний орнамент - меандр, що пізніше набув поширення у мистецтві Стародавньої Греції. Це була творчість пращурів сучасних українців.

Декоративно-ужиткове мистецтво охоплює широке коло предметів із різних сфер людської діяльності. Для їх виготовлення використовуються різноманітні матеріали: метал, дерево, глина, кістка, камінь, скло, штучні матеріали, вовна, льон тощо. Матеріал, з якого виготовляють певні речі, вимагає своєрідної, характерної лише для нього техніки обробки.

Вимогами декоративно-ужиткового мистецтва є доцільність форми предмета та відсутність протиріччя між його декоративною і ужитковою функціями. Витвори цього виду мистецтва несуть на собі риси національних традицій, які втілюються у формі предмета, матеріалі, техніці його обробки, художніх сюжетах та орнаментальних мотивах декорування.

Предмети декоративно-ужиткового мистецтва бувають двох видів. Вироби, виготовлені одним народним майстром чи ремісником-кустарем, розглядаються як предмети народного мистецтва, а вироби масового виготовлення, народжені на заводах і фабриках, розглядаються як предмети художньої промисловості.

Мета: розглянути вплив декоративно-ужиткового мистецтва на формування творчого розвитку особистості в процесі трудової підготовки.

Безумовно, учні в процесі трудової підготовки мають володіти, насамперед, технічним мисленням, технікою і технологічними процесами. Проте учні повиненні мати достатній рівень художнього мислення.

Поєднання технічної культури і декоративно-ужиткового мистецтва, в одній особистості особливо важливе для навчання і виховання учнів. Сьогодні на уроках трудового навчання вже не вивчають обробку деревини, металу без урахування економічного, естетичного, екологічного, морального, художнього та національного аспектів. Саме тому ми звертаємо увагу на актуальність декоративно-ужиткового мистецтва при розвитку творчих здібностей учнів.

Учні багато цінного дізнаються через культуру. Центральне місце в культурі займає декоративно-ужиткове мистецтво. Нам імponує думка В.Орлова, який стверджує, що мистецтво є рушійною силою, «що піднімає особистість до висот людяності, моральності, духовності», а спілкування з мистецтвом має бути таким, щоб воно сприймалося «як особливий спосіб життя, насичений високими почуттями і глибокими думками» [7, с.209].

Вплив декоративно-ужиткового мистецтва в підготовці учнів передбачає: формування художньої культури, що припускає уміння цінувати і розуміти прекрасне, у продуктах – результатах фізичної і розумової, духовної і художньої праці людей; уміння брати посильну участь у процесах підтримки і відновлення суспільної культури шляхом удосконалення своєї особистості. На уроках трудового навчання учні повинні розуміти, що декоративно-ужиткове мистецтво має особливі можливості емоційно-образного впливу на людину, сприяє розвитку всіх сторін особистості. У педагогічній теорії і психологічній науці незамінність мистецтва у формуванні особистості – встановлений факт. Видатний вчений-психолог О. Леонтьєв був переконаний в особливій місії мистецтва. Він вважав, що «мистецтво і є тією єдиною діяльністю, що відповідає завданню відкриття, вираження і комунікації особистісного змісту дійсності, реальності» [5]. Могутнім засобом, що сприяє всебічному і гармонійному розвитку особистості, називав мистецтво Б. Теплов. На думку Л. Виготського, саме художнє переживання «ніби нагромаджує енергію для майбутніх дій, дає їм новий напрям і змушує дивитися новими очима на світ» [3].

Визначенню ролі мистецтва в розвитку особистості присвячені роботи О. Отич [8], О. Рудницької [9] та інших. О. Отич зазначає, що «неможливо переоцінити ролі мистецтва, яке здатне гармонізувати особистісний і творчий розвиток людини; виховувати її моральну та естетичну культуру, формувати гуманістичний світогляд і національну самосвідомість, відкривати їй красу, втілену в художніх творах, предметах і явищах оточуючого світу, розвивати в ній потребу жити й творити за її законами, самовдосконалюватись упродовж усього життя, прагнучи до ідеалу прекрасного» [8, с.191]. Декоративно-ужиткове мистецтво є ефективним засобом розвитку особистості, сприяє формуванню в людини «спеціальних здібностей і смаку, естетичного досвіду і ціннісних орієнтацій» [9, с.29].

Як відомо, сутність людини виявляється в її цілісності, і, отже, становлення особистості має здійснюватися за законами цілого. Здібності кожного індивіда взаємозалежні і взаємообумовлені, і нерозвиненість певної їхньої частини веде не стільки до одностороннього формування особистості, як часто думають, скільки до невисокого рівня її здібностей узагалі.

Декоративно-ужиткове мистецтво формує, насамперед, цілісний розвиток учня, розуміючи, що лише в цьому випадку можна досягти високого рівня розвитку його окремих здібностей. Яка ж функція декоративно-ужиткового мистецтва в процесі цілісного формування особистості? Існує поширена думка, що сприйняття мистецтва - це, насамперед, приємне проведення вільного часу, розрядка після напруженої праці, своєрідна релаксація, і що впливає мистецтво лише на емоційну сферу особистості, а інтелект не відчуває прямого впливу мистецтва. Але художнє сприйняття – це і почуттєвий відбиток деякого об'єкта і, одночасно інтелектуальне розуміння втіленого в ньому зовнішнього життєвого змісту.

Цей факт знаходить підтвердження в результатах дослідження роботи головного мозку в процесі сприйняття художнього твору. Як відомо, кожна півкуля має свої специфічні програми. Так, праву півкулю називають «емоційною», а ліву – «розумовою» [10]. І, відповідно, поширилася думка про те, що права півкуля домінує в процесі сприйняття художньої інформації, а ліва – наукової. Проте, як показали проведені в останні десятиліття дослідження нейрофізіологів, усе не так просто. І в процесі художньої творчості, і в процесі художнього сприйняття відзначається однаковий рівень активності обох півкуль. Вчені пояснюють це тим, що специфічні програми кожна півкуля використовує в більшості повсякденних ситуацій для адаптивної поведінки. Коли ж виникає неординарна проблема,

коли потрібний новий погляд на реальність, коли складність завдання потребує нових внутрішніх побудов, нового творчого зусилля, у роботу включаються вони обидві [10].

У творчості задіяне формування зорових уяв. Перенесення створеної зорової уяви на полотно – справа техніки, а не творчості. Однак у процесі відтворення картини на полотні зорова уява може змінюватися. Зміна зорових уяв – процес творчий.

Отже, в ситуаціях, що потребують творчого підходу, людський мозок працює в «режимі» активного діалогу, здійснюючи обмін сигналами між двома півкулями. А художнє сприйняття – процес творчий. У мистецтві створення уявлень – безпосереднє завдання творчості. І робота уяви необхідна як у процесі художньої творчості, так і в процесі художнього сприйняття. Розуміння художньої інформації репродуктивним шляхом неможливе в принципі. Якщо наукова інформація повинна бути «засвоєна», то художня – «добудована» силою уяви. Надзвичайні можливості художнього мистецтва у формуванні і розвитку особистості визначені ще й тим, що мистецтво звернене до людини у всій її цілісності, до всіх «поверхів сприйняття». Не випадково багато науковців-педагогів серед основних причин низького рівня розумової діяльності учнів часто називають відсутність у них стійких художніх інтересів [9].

Школа як соціальний інститут покликана прилучати нові покоління людей до норм, цінностей, законів суспільства, завжди повинна відповідати вимогам культури свого часу. Тому система педагогічної освіти і її складові – зміст освіти і структура навчального процесу – зумовлені домінантними напрямками того або іншого типу культури.

У нинішню епоху постіндустріалізму все частіше проникають у наукові дослідження етичні і естетичні питання, оскільки відповідальність науки перед природою і людством за останній час сильно зросла [1].

Схиляння перед красою, прагнення в усіх сферах діяльності досягти еталона визначало розвиток культури античного суспільства. В античній школі навчали не лише граматики та математики, а й мистецтву співати, танцювати, грати на лірі. Доіндустріальна (космогенна) цивілізація, що ввібрала в себе культуру античного світу і європейські традиції, дала поштовх для формування глибинних менталітетів індустріальної цивілізації. Бурхливе процвітання останньої забезпечило прискорений прогрес техніки і технологій, що стали домінантою суспільного розвитку.

Суть індустріального типу культури визначається науковим пізнанням природи, необхідним для розвитку техніки. Закони техніки стали законами суспільства: раціоналізм, техніцизм, прагматизм, функціоналізм – еталони культури і домінантні риси суспільної свідомості. Прагнення до користі, до обов'язкової вигоди призвели до порушення гармонії між природою і людиною. Людина стала розглядатися як носій знань і умінь, необхідних для розвитку науки і техніки, як засіб в розвитку індустріального суспільства, як своєрідний вид сировини [1].

Декоративно-ужиткове мистецтво супроводжує життя кожної людини. Для кого більшою, для кого - меншою мірою, але воно є тим духовним середовищем, у якому формується світогляд, естетичні ідеали, моральні цінності й трудові якості особистості.

Досвід світової й вітчизняної філософської, психологічної і педагогічної думки минулого (Я. Коменський, Д. Локк, Ж. Поль, Г. Сковорода, К.Ушинський, Т.Шевченко, М.Драгоманов) і сьогодення (М. Антоненко, Ю. Бондаренко, О. Вишневецький, В. Довбищенко, І. Зязюн та інші) переконливо доводить, що система освіти молоді повинна спиратися на декоративно-ужиткове мистецтво.

Вплив матеріальної й духовної культури рідного народу на розвиток дитини необхідна умова для найповнішого розкриття природних здібностей особистості, оскільки саме етнопсихологічні особливості дітей певного народу використовуються найдоцільніше.

Найбільший вплив на формування людської особистості, яке найінтенсивніше відбувається в дитячому віці, справляє декоративно-ужиткове мистецтво. Це пов'язане з

тими функціями, котрі мистецтво виконує як елемент суспільної та індивідуальної свідомості. Щоправда, судження щодо цих функцій у окремих вчених дещо розходяться.

Так, А. Блахут головною для мистецтва вважає функцію самореалізації особистості, причому цей процес пов'язується, в першу чергу, з трудовою діяльністю [2].

М. Скурту крім функції самореалізації, підкреслює важливе значення мистецтва для соціалізації, за виразом автора - «олюднення» особистості, а також для формування у людини повноцінного світосприймання, цілісності картини світу. Картина світу, як універсальне відчуття дійсності, включає в себе наукову і художню складові, причому художня є історично першою, а значить і доступнішою для людини [11].

В складеному О. Мигуновим збірнику наголос робиться на функціях самореалізації, соціалізації особистості, комунікації і ретрансляції. Останнє - це процес перенесення духовних цінностей та ідей суспільної свідомості в індивідуальну свідомість [6].

Своєрідне бачення впливу мистецтва на людину характерне для М. Кагана [4]. На його думку, мистецтво є неодмінним елементом усіх видів людської діяльності: пізнавальної, ціннісно-орієнтаційної та перетворюючої. Вступаючи в прямий контакт з кожним із цих видів діяльності, мистецтво утворює декілька рядів змішаних форм.

В результаті контакту перетворюючої і художньої діяльності учнів, утворюються всі плоди щеплення предметної праці і мистецтва: декоративно-ужиткове мистецтво, архітектура, дизайн та інші прояви художньо-конструкторської діяльності.

Декоративно-ужиткове мистецтво справляє величезний позитивний вплив на формування всіх якостей школярів. Безпосередньому вдосконаленню засобами мистецтва підпорядковується уява, як засіб образно-чуттєвого відображення оточуючої дійсності та духовної сфери особистості, а також почуттів як основа ціннісно-орієнтаційної діяльності. На цій основі всебічно вдосконалюється духовна і матеріально-практична діяльність особистості.

Тому, сьогодні слід ставити питання про необхідність широкого залучення декоративно-ужиткового мистецтва до справи навчання і виховання. Це сприятиме значному зростанню мистецтва у сфері моралі, у формах самодіяльної та професійної творчості.

Впевнившись у непересічному значенні мистецтва для розвитку дитячої свідомості, необхідно визначити, які можливості у прилученні дітей до декоративно-ужиткового мистецтва має трудове навчання, як один з шкільних предметів. В навчальних планах загальноосвітніх шкіл присутні предмети, метою котрих є безпосереднє вивчення окремих сфер декоративно-ужиткового мистецтва: мова і література, образотворче мистецтво, музика і співи. На жаль, лише література залишається сьогодні єдиним предметом цього циклу, що супроводжує дітей протягом всього періоду навчання в школі.

На перший погляд здається, що трудове навчання, в основі якого лежать практичні заняття з обробки найпоширеніших матеріалів: металу, деревини, тканин та харчових продуктів, за своєю культурологічною насиченістю не може жодною мірою суперничати із згаданими предметами. Насправді ж, воно має величезні потенційні можливості культурного і мистецького розвитку школярів, хоч на практиці ці можливості реалізуються далеко не повністю.

Перевага уроків праці перед іншими предметами полягає в тому, що вони передбачають теоретичне навчання і практичні роботи школярів у сфері матеріального виробництва. Зокрема, діти знайомляться із поширеними матеріалами, засобами їх ручної і механізованої обробки; вивчають особливості моделювання і конструювання різноманітних виробів та займаються їх виготовленням. На цій основі вони одержують уявлення про ресурсні, техніко-технологічні, художні, економічні, тобто пізнають матеріальну культуру сучасної цивілізації.

Тому, кожен учитель, враховуючи бажання дітей, стан матеріально-технічного забезпечення школи та власні творчі можливості, може спрямовувати до половини часу,

відведеного на трудове навчання і на ті види діяльності учнів, що безпосередньо стосуються декоративно-ужиткового мистецтва і народного мистецтва.

Щоб визначити додаткові можливості, які створює мистецтво під час трудового навчання учнів, необхідно врахувати, що предметами декоративно-ужиткового мистецтва є речі, призначені для практичного використання. Їх декоративність визначається формою речі, матеріалом, з якого вони виготовлені, а також художньою обробкою і оздобленням: розписом, різьбленням, нанесенням рельєфу, покриття лаком тощо. Це значить, що початковим етапом роботи є матеріальне творення предмета шляхом ліплення (глина), вирізування, виточування, випилювання, збивання, склеювання (деревина), тkania, в'язання, розкроювання, зшивання (тканини, волокнисті матеріали) тощо.

Вже на цьому початковому етапі творення проявляються дві складові частини декорування - формоутворення і текстура матеріалу. Ясна річ, що той, хто зовсім не знайомий з властивостями і технологією обробки дерева, металу, тканини чи іншого матеріалу, або ж не має відповідних інструментів і обладнання, той не може перейти до завершальних етапів декорування. Умови шкільних майстерень, ті теоретичні знання (з основ техніки, матеріалознавства і принципів конструювання) та практичні вміння (виконання ескізів, володіння інструментами, правильне чергування технологічних операцій), які складають зміст трудового навчання, повністю або частково знімають проблеми ознайомлення і вивчення учнями різних видів народних ремесел і декоративно-ужиткового мистецтва.

Висновки. Заняття різноманітними видами народних ремесел і декоративно-ужиткового мистецтва є органічною формою поєднання пізнавальної і продуктивної мистецької діяльності дітей.

Таким чином, трудове навчання здатне забезпечити технічну сторону занять народними ремеслами та декоративно-ужитковим мистецтвом без додаткових матеріальних витрат. Тому, зв'язок трудового навчання з мистецьким розвитком школярів не є випадковим, він розвиває об'єктивну творчу взаємодію праці і народного мистецтва.

Можливість впливу декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях трудового навчання є традиційним, своєрідним, творчим розвитком школярів, бо воно є тим рідкісним видом мистецтва, що поєднує матеріальну і духовно-національну культуру суспільства.

Література:

1. Балл Г.О. Гуманізація загальної та професійної освіти: суспільна актуальність і психолого-педагогічні орієнтири // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / Ред. І.А. Зязюн. – К., 2000. – С. 134-157.
2. Блахут А. Роль эстетического воспитания в развитии творческих способностей личности. Автореферат дис. канд. филос. наук. - К.: 1984. - 21 с.
3. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. – СПб.: СОЮЗ, 1997. – 93 с.
4. Каган М.С. Человеческая деятельность (Опыт системного анализа). - М.: Политиздат, 1974. - 328 с.
5. Леонтьев Л.П., Гохман О.Г. Проблемы управления учебным процессом: Математические модели. – Рига: Зинатне, 1984. – 239 с.
6. Мигунов А.С. Роль духовной культуры и искусства в формировании мировоззрения личности: Сборник. - М.: Знание, 1986. - 64 с.
7. Орлов В.Ф. Сучасні тенденції художньо-естетичного виховання // Неперервна професійна освіта: теорія і практика / Наук.-метод.журнал. – К., 2002. – Випуск 3(7). – 256 с.
8. Отич О.М. Мистецтво у розвитку особистості професіонала // Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: Зб. наук. праць / За ред. І.А.Зязюна та Н.Г.Ничкало. – Київ, 2003. – 679 с.
9. Рудницька О.П. Педагогіка: Загальна та мистецька: Навч. посібник. – К., 2002. – 270 с.
10. Русалов В.М., Русалова М.Н., Калашникова И.Г., Стрельникова Г.Н. Асимметрия электрической активности мозга человека у представителей различных типов, диагностированных методом

дифференциальной психологии //Индивидуальный мозг: Структурные основы индивидуальных особенностей поведения. – М., 1993. – С. 92-108.

11. Скурту Н.П. Искусство и картина мира.- Кишинев: Штиница, 1990.- 86 с.

Установлено, что занятия традиционными видами декоративно-прикладного искусства повышают учебно-воспитательные возможности трудового обучения и оказывают положительное влияние на возрастание познавательно-преобразующей активности учащихся, содействуют их национально-культурному развитию.

Ключові слова: декоративно-ужиткове мистецтво, трудове навчання, культура, особистість.

It has been proved that practicing in the traditional kinds of arts and craft rises capabilities in working education and makes a positive effect on the increas of the intellectual and transforming activity of the pupils. Also it's useful for their national-kultural development.

УДК 371.1:7:37:036

ББК 74.202.5:74.200.54

С.О. Соломаха
м. Київ, Україна

СПЕЦИФІКА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН, СПРЯМОВАНОЇ НА РОЗВИТОК ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ УЧНІВ

Постановка проблеми. В організації освітнього процесу в національній школі вирішальне значення відіграють дисципліни художньо-естетичного циклу: музика, образотворче мистецтво, художня культура, естетика тощо. Професійна педагогічна діяльність викладачів мистецьких дисциплін спрямована на розвиток художньо-естетичного світогляду учнів і студентів, їх здатність до сприймання, оцінювання й творчої діяльності у мистецтві.

«Завдання освіти – культурні цінності, до який в процесі навчання має долучитися людина» [3, с.36.]. Призначенням мистецької освіти є утримувати, відтворювати і передавати багатство цінностей смислового світу, залучаючи людину до вищої мудрості й не прийдешніх істин буття. Діяльність педагога тільки тоді виконує свою місію, коли утримує, охороняє й відтворює у свідомості учнів багатство культурно-історичних, моральних цінностей, пробуджує гідність і виводить особистість до вищих духовних смислів, повертає людині власну індивідуальну сутність, піднесену і висвітлену у пошуках істини через естетичні переживання у творчому процесі навчання. Така позиція визначає діяльність викладачів мистецьких дисциплін, оскільки мистецтво в цілому прагне досконалості, орієнтовано на досягнення ідеалу, що має відношення до творчого навчально-виховного процесу й підкреслює діяльнісну сутність педагогічної майстерності, як мистецтва найбільшого, найскладнішого, найвищого й найнеобхіднішого з усіх мистецтв (К. Ушинський). Педагогічна майстерність є мистецтвом сприяння прагнення людини до особистісного розвитку. Єдність мистецтва й майстерного навчання виявляється у знаходженні особистісних смислів, як у художніх текстах, так і в собі самому, у створенні власного образу. Недаремно в гуманітарній парадигмі освіта трактується як діяльнісний процес створення власного образу в культурі й культури в собі. (О. Бондаревська, С. Гессен, І. Зязюн, Т. Іванова, В. Кремень, Л. Губерський). Педагогічна діяльність викладачів мистецьких дисциплін спрямована на розвиток здатності учнів до сприймання і розуміння культурних явищ – за твердженням О. Рудницької – «через кваліфіковане спілкування з мистецтвом до розвитку духовно повноцінної особистості» [9, с.7-14].

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що на думку більшості сучасних філософів і педагогів (Л. Губерський, І. Зязюн, В. Кремень, М. Лещенко, Л. Масол,